

ПРИНЦИП "ЕСТОПЕЛЬ" ЧИ ДОКТРИНА *VENIRE CONTRA FACTUM PROPRIUM*: СПІВВІДНОШЕННЯ ТА ПРІОРИТЕТНІСТЬ

*Досліджено історію виникнення правила естопель як продукту англійського права справедливості, його сутнісні характеристики, види й підстави для застосування. Проаналізовано рішення українських судів, в яких використано доктрину, на підставі чого зроблено висновок про відсутність законодавчого врегулювання такого нормозастосування, а також некоректність звернення до англійського аналогу. З метою протидії зловживанню правами запропоновано повернутись до історично адаптованої доктрини *venire contra factum proprium* – з урахуванням доктрини західної традиції континентального права розглядати взаємини як угоду, використовуючи естопель для випадків, що не можуть розглядатись як угода. Зазначено, що використання доктрини естопель передбачає його законодавче унормування. Зроблено висновки, що імплементація інститутів англійського права є важливим кроком збагачення інструментарію української практики щодо протидії зловживанню правами. Утім, імплементація повинна мати законодавче унормування, бути доктринально обґрунтованою та не обходити історично адаптовані конструкції, здатні виконувати аналогічні функції.*

Ключові слова: принцип "естопель", матеріальний естопель, процесуальний естопель, доктрина *venire contra factum proprium*, зловживання правами, принцип добросовісності.

Вступ. На сьогодні в українській правозастосовчій практиці активно використовується принцип "естопель" при вирішенні конкретних справ. Естопель є продуктом англійського права справедливості й до етапу намагання втілити не тільки іноземний, але й належний до іншої правової системи інструмент боротьби зі зловживанням права, розглядався виключно в межах кампаративістських досліджень. Відсутність розвідок сутності естопеля в англійському праві, а також розуміння підстав і принципів для запозичення його у правову систему України вказують на **актуальність** цієї статті.

Джерельну базу дослідження становлять роботи українських учених, присвячених вивченню доктрини "естопель" (здебільшого, у процесуальному аспекті), а саме: К. Б. Дрогозюк [18, с. 334–336], А. С. Новосад [25, с. 320–321], А. І. Мануїлова [22, с. 140–144], І. Бутирська [16, с. 40–43], Т. В. Степанова [28]. Науково-прикладне значення мають роботи С. Бурлакова [15] та Д. Луспенника [20] – суддів Верховного Суду. Цікавим є праці дослідників Республіки Казахстан: С. Ж. Абдрахманової [13], Р. Кенжегалієва [19], О. В. Нестерової [23]. У статті також було використано акти законодавства України, рішення Європейського суду з прав людини, судові рішення тощо.

Метою статті є аналіз випадків застосування доктрини процесуального й матеріального естопеля в українській правозастосовчій практиці, а також здійснення теоретичного осмислення підставності та правомірності запозичення цього інституту, сформованого в межах англійського права справедливості (без законодавчого його врегулювання).

Об'єкт статті – доктрина "естопель" в англійському праві та її європейський аналог – доктрина *venire contra factum proprium*.

Методологія дослідження. Обґрунтованість теоретичних положень, висновків, здобутих у результаті наукового аналізу, а також достовірність результатів розвідки забезпечено використанням діалектичного, порівняльно-правового, формально-юридичного та загальнонаукових методів. Діалектичний метод має універсальний характер і охоплює найвищі рівні абстрагування в методології та дозволяє виконати головне завдання – напрацювання основних напрямів і програмного забез-

печення (регулятивів) у побудові алгоритму дослідження. Використано такі принципи: об'єктивності, всебічності, системності, єдності дедукції та індукції, а також історизму. На основі порівняльно-правового та формально-юридичного методів здійснено аналіз доктрини естопель в англійському праві та її аналогу – у країнах, що належать до системи континентального права. Використано загальнонаукові методи: абстрагування та моделювання. Із врахуванням об'єкта дослідження застосовано також історико-правовий, системно-структурний та формально-юридичний методи.

Постановка проблеми. Зловживання правами перешкоджає досягненню мети права – справедливості. Недобросовісна поведінка контрагентів в угоді або сторін у процесі – явище не нове, оскільки ще з часів римського права відома максима "non concedit venire contra factum proprium" (ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці). Країни континентального права на її основі випрацювали схему протидії зловживанню матеріальними та процесуальними правами, розглядаючи поведінку сторін крізь призму угоди.

З аналогічною метою "equity", або англійське право справедливості, випрацювало принцип "естопель". Ураховуючи його особливості, історію розвитку й варіативність випадків застосування, сьогодні *естопель* вирізняється багатоваріативністю (залежно від випадків застосування й конкретної правової системи) та арсеналом умов, за яких таке застосування вважатиметься доречним.

Наділення загальних судів компетенцією тлумачити законодавство та практичні потреби зумовили звернення до принципу естопель в українській правозастосовчій практиці – без нормативного врегулювання й доктринального обґрунтування.

Виклад основного матеріалу. У постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 13 листопада 2018 р. у справі № 910/19179/17 було не тільки застосовано принцип "естопель", але й ужито сам термін: "Суди не врахували, що схвалення стороною правочину, вчиненого від її імені з перевищенням повноважень або без повноважень (ст. 241 ЦК України), має юридичне значення також для інших зацікавлених осіб, а сторона оспорюваного

правочину, дії якої вказують на її волю зберегти дійсність правочину, не може надалі оспорювати правочин через підстави, про які вона знала або повинна була знати при виявленні цієї волі (естопель), що впливає із вказаної норми й засад добросовісності, на яких ґрунтується зобов'язання (ч. 3 ст. 509 ЦК України)" [5].

Схожий принцип було використано Львівським апеляційним господарським судом у постанові від 13 червня 2017 р. у справі № 914/2622/16: через учинення в минулому конклюдентних дій з визнання оспорюваних договорів, він утратив право стверджувати їх недійсність у судовому процесі [12]. У повідомленні на спеціалізованому сайті [26] принцип "естопель" визначено як "категоричне заперечення такої поведінки сторони в процесі, якою вона перекреслює те, що попередньо було нею визнано в цьому та/або іншому судовому процесі", що посилається на текст постанови Львівського апеляційного господарського суду від 13 червня 2017 р.

Неозброєним оком видно, що у першому випадку йдеться скоріше про матеріальний естопель, у той час як другий випадок, здавалося б, стосується процесуального естопеля. Авторкою використано конструкцію "здавалося б" через те, що у самому тексті постанови апеляційного господарського суду йдеться про заборону оспорювати договори уступки права вимоги, які попередньо позивач у справі своїми конклюдентними діями визнав. До цього судового рішення авторка ще повернеться.

Естопель: правило, принцип, доктрина, інструмент, захисний механізм.

Сутність процесуального естопеля було роз'яснено з-поміж інших новел Цивільного процесуального кодексу України суддею Верховного Суду Д. Лупеником [20, с. 13]: це заборона суперечливої поведінки у процесі, яка "у всьому світі відома під назвою процесуального естопеля". Заборона суперечливої поведінки пов'язана із принципом добросовісності. Також, відповідно до роз'яснення, процесуальний естопель – принцип, відповідно до якого сторона не повинна мати саму можливість отримати переваги від власної непослідовної поведінки в процесі на шкоду іншій стороні.

Правило естопеля бере початок у системі загального права, хоча сам термін "estoppel" етимологічно походить від французького слова "estoppe", одне зі значень якого в перекладі означає "затикати". Або, як уточнення, "використовуваного нормандцями старофранцузького аналога "estoupai" [22, с. 37]. Із інших джерел застосовано англійське слово "stopperplug", тобто заглушка. До 1875 р. в Англії існували "дві паралельні правові системи ("Common Law" і "Equity"), які відправляли правосуддя, використовуючи різні підходи та принципи". Доктрина естопеля – продукт права справедливості ("Equity") [19], оскільки саме суди справедливості почали розглядати обіцянку як договір, укладений навіть за відсутності зустрічного задоволення.

Ураховуючи географію походження правила естопеля, для визначення його сутності варто звернутися до Словника Блека (у перекладі), у відповідній статті якого при формулюванні визначень міститься звернення до відповідних судових рішень. Отже, естопель означає, що сторона через свої дії не має права вимоги до іншої сторони, яка мала право розраховувати на такі дії та сама діяла відповідно до цього розрахунку (Graham v. Asbury, 112 Ariz. 184, 540 P. 2d 656, 658). Принцип, який передбачає, що особа не має права заперечувати чи ставити під сумнів певний факт чи зазначати факти через попередні дії цієї особи, звинувачення чи заперечення. Доктрина, в основі якої положення, що непослідовна позиція,

ставлення чи порядок дій не можуть бути використані на шкоду чи спричинити втрати іншій стороні (Brand v. Farmers Mut. Protective Ass'n of Texas, Tex. Civ. App., 95 S. W. 2d 994, 997).

Естопель – це перешкода, яка запобігає звинуваченню або запереченню певного факту або групи фактів у результаті попереднього звинувачення, чи заперечення, або дій, чи допущень у результаті остаточного рішення з питання у суді. Діє для того, щоб поставити сторону, яка може виграти від нього, у такий самий стан, якби представлені факти були правдивими (May v. City of Kearney, 145 Neb. 475, 17 N. W. 2d 448, 458). Відповідно до правила "естопеля" там, де одна із двох невинних осіб має постраждати, той, чиї дії спричинили шкоду, повинен постраждати (Sackenreuther v. Winston, Tex. Civ. App., 137 S.W.2d 93, 96). Елементи або базові складові частини естопеля включають зміну позиції сторін таким чином, що сторона, щодо якої застосовується естопель, отримала прибуток чи перевагу, або сторона, яка застосовує естопель, змінила свою позицію собі на збиток [29].

"На відміну від багатьох європейських юрисдикцій в англійському праві принцип добросовісності не сприймається, але англійське право містить інструменти, котрі забезпечують справедливість права. Одним із таких інструментів є естопель (estoppel)" [13, с. 98–99].

Естопель виступає захисним механізмом у випадках, коли особа, маючи формальне право, запевняє іншу особу, що не скористається ним, а в подальшому змінює свою позицію, чим спричиняє шкоду цій (іншій) особі [31, с. 257].

З наведеного можна висувати, що в літературі відсутнє однозначне визначення статусу естопеля – його називають то правилом, то принципом, то доктриною, то інструментом. Розглядаючи естопель у міжнародно-правовому аспекті, А. Мануїлова надала йому статус "терміну", "що належить до великої кількості правових доктрин про справедливість [...]" [22, с. 37]. Хоча в назві самої дисертаційної роботи фігурує також назва "принцип".

Очевидно, одноманітності годі шукати, оскільки аналізу було піддано не тільки різні джерела, віднесені як до приватного, так і публічного права (наукові роботи, судові рішення, науково-практичні коментарі до них тощо), але, що важливіше, джерела, які належать до різних правових систем. Для країн системи загального права, з їхніми традиціями й суддівською правотворчістю, така різноманітність не є проблемою.

А для країн романо-германської групи відсутність одноманітності проблематична. Якби сутнісні характеристики естопеля різнилися тільки в науковій літературі, цей фактор можна було би пояснити авторськими поглядами й дискусійністю питання. Але наразі поняття "естопель" відносно широко використовується у правозастосовчій практиці. І це, на думку авторки, не сприяє утвердженню принципу правової визначеності: за відсутності законодавчого врегулювання й виключно на здобутках практики, що тільки-но формується. Цей висновок стосовно відсутності визначеності легко проілюструвати прикладом, коли Верховний Суд фактично встановив естопель, аналізуючи процесуальну поведінку не сторін у справі, але суду першої інстанції: "Отже, процесуальна поведінка районного суду, яка по суті є процесуальним естопелем, недотримання судом вимог щодо змісту оскарженого рішення суду, помилкове і суперечливе роз'яснення, яке рішення суду ухвалене: заочне чи не заочне, зумовило й подальшу поведінку відповідача" [7]. Очевидно, за українським процесуальним законодавством такі дії суду першої інстанції повинні б мати іншу кваліфікацію.

Розуміння естопеля у джерелі походження.

Слово "естопель" походить із Англії та, очевидно, його сутність пов'язана з особливостями становлення й розвитку її правової системи. Зокрема, ідеться про акцентацію на процесі й *legal rule*, особливістю яких є їхня менша загальність та абстрактність [21, с. 124], а інколи навіть казуїстичність. Саме ці обставини зумовили широке застосування естопеля великий варіативності на їх батьківщині.

Ця велика варіативність, з-поміж іншого, зумовлена тим, що від конкретних правовідносин правило *естопель* може мати різні умови застосування. І такими умовами (які мають статус *conditio sine qua non*) є:

- а) виникнення довіри в іншій стороні має стосуватися особи, якій протиставляється естопель;
- б) виникнення обґрунтованої довіри в добросовісної стороні;
- с) очевидна несправедливість підризу довіри [15].

Можна було би конкретизувати й уточнити: 1) до пункту "а" – це наявність причинно-наслідкового зв'язку між довірою добросовісної стороні і поведінкою тієї сторони, чий намагання у подальшому мають блокуватись естопелем. А поведінка може виражатися в активній (заява, схвалення, підтримка, будь-яка інша дія) та пасивній (класичним прикладом є отримання коштів на рахунок) формах; 2) до пункту "б" – у добросовісної сторони має виникнути до контрагента не просто довіра, а така довіра, що має стати підставою вчинення певних дій (бездіяльності) добросовісною стороною; 3) нарешті, до пункту "с", в окремих аспектах, як це розглядалось раніше, очевидна несправедливість повинна мати вигляд реальної шкоди.

У відносно недавньому дослідженні 2012 р. було зібрано й систематизовано відомі випадки застосування доктрини [32, с. 6–42]:

- *estoppel by record* – процесуальне правило, відповідно до якого визнається виключність і преюдиційність судових рішень;
- *estoppel by deed* – заборона стороні в подальшому оспорювати положення договорів, якщо раніше вони нею визнавалися і підтримувалися;
- *estoppel by representation* – заборона стороні заперечувати, посилаючись на неправильне уявлення протилежної сторони про факти, якщо таке явлення у неї створено діями самої сторони, яка має намір такого заперечення;
- *promissory estoppel* – зобов'язальний естопель. Застосовується за наявності обох умов одночасно: а) якщо одна сторона дала іншій стороні гарантовану й недвозначну обіцянку не заперечувати та не використовувати своє право стосовно певного факту; б) якщо протилежна сторона, поклавшись на цю обіцянку, зазнала збитки;
- *estoppel by convention* – універсальний естопель з позиції процесуального або матеріального значення. Так званий естопель за угодою, коли між сторонами укладається угода в будь-якій формі, її умови визнаються сторонами, що унеможливорює в подальшому заперечувати ці умови, якщо наслідком стануть недобросовісні дії. Вищенаведене також стосується взаємної помилки сторін щодо тлумачення умов договору – їм надається значення, яке сторони знову-таки обоюдно мали, укладаючи цей договір;
- *proprietary estoppel* – речовий естопель. Стосується заборони заперечувати власнику майна, якщо свого часу він не висував претензій проти покращення своєї речі, створюючи у покращувача впевненість щодо

належності покращеної речі, або поведінка власника майна в іншій особі.

За Н. Ендрюсом можна виділити такі види естопеля:

- 1) "*Estoppel by representation*" або естопель через запевнення;
- 2) "*Promissory estoppel*" або естопель на підставі заяви-обіцянки;
- 3) "*Estoppel by convention*" або конвенційний естопель;
- 4) "*Contractual estoppel*" або договірний естопель;
- 5) "*Proprietary estoppel*" або речовий (набувальний) естопель;
- 6) "*Estoppel by silence or acquiescence*" або естопель за мовчанням чи згодою;
- 7) *Resjudicata* – від лат. "речі вже вирішені" [19].

Зауважимо, що авторкою за наведеними джерелами представлено результат аналітичного дослідження тих видів естопеля, які на сьогодні існують і застосовуються вже протягом століть. А це означає, що варіативність класифікаційних критеріїв може бути більшою та/або іншою. А це, у свою чергу, засвідчує природність цього правового інституту для правової системи як власне Англії, так і інших правових систем, об'єднаних у сім'ю загального права. Зрозуміло, що з різними особливостями, залежно від країни та правовідносин.

Підстави застосування принципу естопель у правозастосовчій практиці України. За переконанням авторки, такі підстави можна умовно поділити на дві групи: суто процесуальну й матеріальну.

Процесуальний аспект пов'язаний із набранням чинності 30 вересня 2016 р. Законом України "Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)" від 2 червня 2016 р. № 1401-VIII. Пресслужба Конституційного Суду України оперативно проінформувала, що "згідно з цим Законом суттєво змінилися повноваження Конституційного Суду України. Відповідно до нової редакції статей 147, 150 Конституції України Конституційний Суд України не розглядає питань щодо офіційного тлумачення законів України" [17].

Про передачу функції тлумачення законів до Верховного Суду йшлося в медійному середовищі, правда, проводилась думка, що це може бути неофіційно, а також може нести ризики [14].

Разом із тим, після 30 вересня 2016 р. Конституційний Суд України відмовляв у відкритті конституційного провадження на підставах, що офіційне тлумачення законів України більше не належить до повноважень Конституційного Суду України [4].

Повноваження тлумачення законів перейшло до Верховного Суду (збірано), і в контексті, зокрема цивільного права, почали з'являтися результати такого тлумачення у вигляді правових позицій Суду з конкретних категорій справ. Судді звернулись до загальних засад цивільного законодавства (ст. 3 Цивільного кодексу України), а також регламентованих законом меж здійснення цивільних справ (ст. 13 ЦК України) [1] як до благодатного ґрунту, матеріалу й інструменту для тлумачення.

Матеріальні підстави застосування принципу *естопель* на рівні судової практики в Україні зазначено, з-поміж іншого, в уже згадуваній Постанові Львівського апеляційного господарського суду від 13 червня 2017 р. у справі № 914/2622/16: "принцип "естопель", застосовано, зокрема, у практиці Європейського суду з прав людини (Хохліч проти України (Заява № 41707/98))" [12].

Очевидно, така аргументація суду посилюється на норму ст. 17 Закону України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини",

відповідно до якої суди використовують при розгляді справ Конвенцію та практику Суду як джерело права [2].

Щодо рішення Європейського суду з прав людини у справі "Хохліч проти України" (Заява № 41707/98) [3], ідеться про § 147 (§ 146 за джерелом: https://court.gov.ua/userfiles/file/court_gov_ua_sud5010/Konvenciya_z_prav/st_8/Hohlych.pdf), у якому Суд заборонив Уряду посилалися при розгляді справи по суті на певні обставини, про які йшлося на етапі вирішення питання про прийнятність заяви.

Однак, як убачається з аналізу згаданого § 147 рішення, суд наклав заборону на суперечливу поведінку Уряду України у процесі (заборонив суперечливу процесуальну поведінку), а не застосував власне принцип *естопеля*. Тобто не назвав його таким.

З одного боку, один із видів *естопеля* й визначається як "заборона суперечливої поведінки". З іншого – заборона суперечливої поведінки не тотожна інституту *естопеля*, маючи на увазі його сутність і залежність сутності від варіативності (на підставі чого, власне, й виділяють окремі види *естопелів*).

Можливо, саме тому судова практика поступово почала все активніше застосовувати при вирішенні конкретних справ принцип справедливості.

Стан справ на сьогодні. Аналіз судової практики за відкритим реєстром судових рішень дозволив звернути увагу на окремі думки суддів Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду В. І. Крата та В. І. Журавель у справах № 479/127/16-ц [10] і № 543/1178/15-ц [11] з аналогічною мотивацією:

- у постанові Верховного Суду України від 23 вересня 2015 р. у справі № 3-502гс15 фактично було застосовано доктрину *venire contra factum proprium* (заборони суперечливої поведінки), яка базується ще на римській максимі "*non conceditur nire contra factum proprium*" – ніхто не може діяти всупереч своїй попередній поведінці;

- доктрина *venire contra factum proprium* базується на принципі добросовісності;

- у статті І.-1:103 Принципів, визначень і модельних правил європейського приватного права вказується, що поведінкою, яка суперечить добросовісності та чесній діловій практиці, є, зокрема, поведінка, що не відповідає попереднім заявам або поведінці сторони, за умови, що інша сторона, яка діє собі на шкоду, розумно покладається на них [30];

- "після окремої думки [9], в якій вказувалося про необхідність застосування доктрини *venire contra factum proprium* при вирішенні спорів, у постанові Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 17 листопада 2018 р. у справі № 911/205/18 відбулося її застосування на рівні практики Верховного Суду".

Дійсно, така позиція не тільки втілюється у практику Верховного Суду, але й була детально розтлумачена. Зокрема, у постанові Верховного Суду від 22 травня 2019 р. у справі № 234/3341/15-ц значну увагу приділено таким поняттям, як "добросовісність", "здійснення суб'єктивних цивільних прав" та "зловживання правами":

- добросовісність при правовому регулюванні цивільних відносин має розглядатися як відповідність реальної поведінки учасників таких відносин вимогам загальноносоціальних уявлень про честь і совість;

- "аналіз частини другої статті 13 ЦК України дає підстави для висновку, що недобросовісна поведінка особи, яка полягає у вчиненні дій, які можуть у майбутньому порушити права інших осіб, є формою зловживання правом. Формулювання "зловживання правом" необхідно розуміти як суперечність, оскільки якщо особа

користується власним правом, то його дія дозволена, а якщо вона не дозволена, то саме тому відбувається вихід за межі свого права та дію без права, "*injuria*". Сутність зловживання правом полягає у вчиненні уповноваженою особою дій, які становлять зміст відповідного суб'єктивного цивільного права, недобросовісно, у тому числі всупереч меті такого права. Термін "зловживання правом" свідчить про те, що ця категорія стосується саме здійснення суб'єктивних цивільних прав, а не виконання обов'язків";

- "заборона зловживання правом по суті впливає з якості рівнозваженості, закладеної такою засадою, як юридична рівність учасників цивільних правовідносин. Ця формула виражає втілення в цивільному праві принципів пропорційності, співмірності, справедливості під час реалізації суб'єктивних цивільних прав і виконання юридичних обов'язків";

- "здійснення суб'єктивних цивільних прав має відбуватися у суворій відповідності до принципів правомірності здійснення суб'єктивних цивільних прав, автономії волі, принципів розумності й добросовісності. Їхня сукупність є обов'язковою для застосування при здійсненні всіх без винятку суб'єктивних цивільних прав";

- поняття "добросовісність" ототожнюється із поняттям "безвинність" і навпаки, "недобросовісність" із "виною" [6].

Судом також зацентовано увагу на необхідності розмежовувати зловживання матеріальними та процесуальними правами, у тому числі – стосовно наслідків установлення фактів такого зловживання [8]: "Потрібно розмежовувати зловживання процесуальними правами та зловживання матеріальними (цивільними) правами. Указані правові конструкції відрізняються як по суті, так і за правовими наслідками щодо їх застосування судом. При зловживанні процесуальними правами суд має право залишити без розгляду або повернути скаргу, заяву, клопотання, позов, чи застосувати інші заходи процесуального примусу. Натомість правовим наслідком зловживання матеріальними (цивільними) правами може бути, зокрема, відмова у захисті цивільного права та інтересу, тобто відмова в позові".

Утім, термін "*естопель*" у нас активно використовується як у наукових, так і в суддівських середовищах. Зазначене можна проілюструвати цілою низкою наукових розвідок: К. Б. Дрогозюк, А. С. Новосад, А. І. Мануїлова, І. Бутирська, Т. В. Степанова. Одночасно варто звернути увагу на узагальнення "Застосування принципу добросовісності при вирішенні цивільних спорів" (20.10.2022), розроблене спеціально для підтримання кваліфікації суддів судових палат у цивільних справах апеляційних судів [15], з якого вбачається фактичне ототожнення доктрини *естопель* і теорії *venire contra factum proprium*.

Естопель: перспективи застосування принципу в Україні.

Із представлених аналізованих праць можна узагальнити схвальне ставлення авторів до застосування принципу *естопель* в українській правозастосовчій практиці та більш-менш одноманітне його розуміння як "заборону суперечливої поведінки". Наприклад, між принципом *естопель* і "європейською доктриною недобросовісності суперечливої поведінки" [18, с. 335] фактично поставлено знак рівняння. А чи є для цього підстави, адже важливо не застосувати термін, а уніфіковано розуміти його сутність?

Варто повернутись до застосування принципу *естопель* у постанові Львівського апеляційного господарського суду від 13 червня 2017 р. у справі № 914/2622/16

та до рішення Європейського суду з прав людини у справі "Хохліч проти України" (Заява № 41707/98), проаналізувавши їх детальніше.

У параграфі 147 рішення йдеться про позбавлення Уряду права висувати заперечення при розгляді справи по суті, оскільки на етапі визначення прийнятності заяви "Уряд не довів, що заявник не міг скаржитися, що є "потерпілим" у розумінні статті 34 Конвенції" [3]. Тобто, йдеться не про суперечливу поведінку Уряду, відмову від попередньої позиції, а про його неспроможність по факту довести своє судження із власного заперечення на етапі вирішення прийнятності заяви. Через це його було позбавлено права висувати заперечення у процесі розгляду по суті. Звісно, не маючи всієї фактології, авторка змушена покладатися на текст судового рішення у відкритих джерелах, але з нього виснується саме така позиція суду. І навряд неспроможність довести певні обставини справи варто кваліфікувати як естопель або заборону суперечливої поведінки. Тому сумнівним видається покликання у постанові Львівського апеляційного господарського суду від 13 червня 2017 р. у справі № 914/2622/16 на рішення у справі "Хохліч проти України" (Заява № 41707/98).

При цьому не можна оминати ще одну, на думку авторки, недоречність. Із тексту постанови вбачається, що суд застосував процесуальний, з його позиції, естопель, оскільки за його власним роз'ясненням, "термін "естопель" означає категоричне заперечення такої поведінки сторони у процесі, якою вона перекреслює те, що попередньо було нею визнано в цьому та/або іншому судовому процесі". При цьому судом встановлено факт суперечливої поведінки позивача, який визнавав і виконував заперечувальні ним договори до звернення з позовом: "Суть означеного принципу (естопелю – прим. авт.) у даній справі полягає в тому, що Позивач, з огляду на вчинені ним конклюдентні дії, які свідчать про визнання ним законності оспорюваних договорів та визнання правомірності набуття ПП "Інтеграл Інвестиції" прав вимоги за Кредитним договором і Договорами Іпотеки, втратив право посилаючись на підстави для визнання правочину недійсним" [12]. Знову таки, аналіз здійснено на підставі викладеної судом фабули справи й залежить від її повноти та точності. Але з викладеного вбачається саме такий висновок і можна припустити наявність у даному прикладі *estoppel by representation* (застосовується у випадках, коли сторона конклюдентними діями гарантує контрагенту продовження такої поведінки. При відмові дії порушника визнаються непослідовними й зупиняються законом. За судовою практикою застосовується до ситуації, яка має місце наразі, а не на майбутнє. На відміну від *promissory estoppel*, відповідно до якого сторона обіцяє добросовісне виконання на майбутнє, не виконує його та, як наслідок, отримує збиток, що служитиме підставою для застосування естопелю).

Отже, термін "естопель" застосовуваний у нас, але чи настільки він нам знайомий, як його прийнято використовувати? І, відповідно, чи правомірно й підставно він застосовується?

Авторка вважає за потрібне звернути увагу на казахстанський досвід, оскільки там ще у листопаді 2015 р. проводилась дискусія щодо можливості імплементації англійського права. Щоправда, тоді вона несподівано зустрілась науковим і юридичним співтовариством. Сьогодні це питання вирішується в Казахстані на доктринальному рівні, і це має очевидні переваги перед безконтрольним застосуванням на практиці іно-

земного інституту з невідомим змістом. Коротко про здобутки на цьому шляху:

- доктрина естопель – не основа цивільного права (якою є договірне право, право власності або деліктне право). Це невелика частина права, завдяки якій заповнюються лакуни в регулюванні, аби забезпечити справедливість права;

- за даними королівського барістера Р. Девіса, проблеми, які вирішуються шляхом естопелю, можуть виникати в різних правових системах. Більшість європейських країн вирішують питання несправедливості в зобов'язальному праві та праві власності, використовуючи доктрину добросовісності. Англійське право застосовує для цих цілей доктрину естопель;

- в англійському праві обіцянка є ключовою категорією в побудові естопелю [13].

Як убачається, в англійському праві побудова концепції естопель тісно пов'язана з інститутом обіцянки, у тому числі усної, якій у континентальній правовій системі не приділяється належної уваги. Саме тому в нашій правовій системі більша увага приділяється принципу справедливості, який має аналогічне значення – механізму для регулювання з метою досягнення справедливості у праві. При цьому в країнах романо-германської групи при вирішенні спорів із компонентою недобросовісності, суперечливої й непослідовної поведінки застосовується концепція угоди, яка передбачає як наявність довіри між контрагентами, так і елементи волі й конкретного результату, на який спрямовано дії сторін угоди. Єдиною вадою цієї концепції є відсутність угоди (з підстав пороку форми, волі й волевиявлення). У таких випадках, із практики, і може бути застосований естопель.

Але, на відміну від процесуального, матеріального естопель у континентальній системі права передбачає його (його окремих елементів) законодавче закріплення. Знову можна звернутися до прикладу Республіки Казахстан: відповідно до Концепції удосконалення цивільного законодавства РК [27] передбачено закріплення в Цивільному кодексі РК такого положення: обіцянка є юридичним фактом, який породжує правові наслідки, лише в тому випадку, коли це передбачено законодавством або договором.

Оскільки проблеми імплементації інститутів англійського права спільні для пострадянських країн, варто врахувати вже набутий досвід. Він може поширитись на випадки, коли "прикладні потреби явно випереджають законотворчий процес", а практика "на свій страх і ризик використовує усталені в зарубіжному й міжнародному праві правила та термінологію". За таких умов необхідне точкове втручання держави, аби за допомогою відповідних спеціальних норм усунути проблему лакун у регулюванні [23, с. 81]. Із цього варто висувати таке:

- принцип добросовісності є таким самим засобом забезпечення справедливості у праві в системі континентального права, як естопель – для загального права. Тим більше, що цей принцип: а) історично органічний і відомий як "принцип доброї совісті" [24, с. 56–90]; 2) уже закріплений у ЦК України (ст. 3, 13 ЦК України);

- в англійському праві естопель застосовується за наявності одночасно декількох умов, ключовими з яких є наявність між сторонами правовідносин, обіцянки виконання (надання її однією стороною, розрахунок першої сторони, що друга сторона буде покладатися на її обіцянку, покладання на неї іншою стороною, порушення обіцянки першою стороною), причинно-наслідковий зв'язок між порушенням обіцянки першою стороною і збитком другої сторони;

• у більшості країн континентального права застосування закону до порушника з метою забезпечення справедливості здійснюється за рахунок концепції, яка розглядає взаємини між сторонами як угоду;

• якщо застосування такої конструкції внаслідок низки причин не є можливим, як додатковий чинник можна передбачити можливість застосування конструкції естопель (шляхом унормування окремих його елементів);

• естопель як чинник англійського права справедливості є продуктом суддівської правотворчості, та, через описані вище причини, підлягає імплементації за особливою процедурою, яка передбачає нормативне закріплення окремих елементів, які дозволяють запобігти/протидіяти зловживанню правом – як на підставі прямої вказівки норми, так і в результаті тлумачення;

• як приклад, можна унормувати статус обіцянки як юридичного факту, що породжує правові наслідки за умови зазначення цього в законі або договорі, за досвідом Республіки Казахстан;

• очевидно, що замовником такого унормування є практика. Разом із тим, імплементація чужого для нашої правової системи інституту не може здійснюватись на рівні судової практики виключно шляхом тлумачення принципів і засад права. Одночасно потрібно визначитись, чи цей принцип застосовується тільки до інститутів цивільного права, чи його можна поширити на окремі інститути сімейного права (напр., чи можна вважати естопелем заперечення статусу спільної власності придбаної у шлюбі нерухомості, коли в договорі є спеціальне позначення про це, якщо купівлю було здійснено за особисті кошти одного з подружжя – потенційного позивача);

• оскільки імплементація правових інститутів вимагає унормування, підвищується вага доктринального його забезпечення. І йдеться не тільки про дослідження, присвячені питанню зловживання правом. Практика показує необхідність глибокого вивчення доктрини естопель у джерелі її походження, аби уникнути поверхневої й перекоханості й перекручень;

• наведене стосується матеріального естопель. Процесуальний естопель також потребує окремого детального вивчення, але він може бути замінений принципом неприпустимості зловживання процесуальними правами, закріпленим у сучасних процесуальних кодексах. Практика покаже, наскільки ця остання теза є вірною, а принцип такий, що охоплює всі практичні питання.

Висновки. Зловживання матеріальними та процесуальними правами на шкоду іншій стороні є давньою й безвідносною до конкретної правової системи проблемою. Англійське право справедливості випрацювало інструмент захисту прав добросовісної сторони – естопель. Західна традиція континентального права використала для її вирішення доктрину *venire contra factum proprium*, яка базується на принципі справедливості. Для її реалізації на практиці взаємовідносини сторін прийнято розглядати як угоду, а недобросовісні дії однієї зі сторін – як порушення такої угоди. Тільки в разі неможливості застосувати правило "формат угоди" допускається, за залишковим принципом, використання доктрини естопель.

Ураховуючи особливості принципу естопель та його походження, імплементація доктрини можлива за умови її точкового врегулювання в законодавстві.

За відсутності унормування й доктринального обґрунтування використання доктрини естопель в українській правозастосовчій практиці не вважається підставним і законним, оскільки в такій практиці вбачається швидше не тлумачення закону, а суддівське нормотворення.

Потреба практики має забезпечуватись законодавчим унормуванням, підставу якої має скласти доктрина. Сама доктрина повинна спиратися на історично близьку концепцію *venire contra factum proprium*, залишивши для принципу естопель роль додаткового регулятора для випадків, які концепцією фізично охоплені бути не можуть. Іншими словами, підставність імплементації інститутів загального права має бути виправданою, а не становити самоціль.

Список використаних джерел

1. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення 15.01.2023 р.).
2. Закон України "Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (дата звернення 19.01.2023 р.).
3. Рішення у справі "Хохліч проти України" (Заява № 41707/98) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?Alfx=681> (дата звернення 18.01.2023 р.).
4. Ухвала Конституційного Суду України від 08 листопада 2016 р. № 70-у/2016 про відмову у відкритті конституційного провадження у справі за конституційним зверненням Національної асоціації адвокатів України щодо офіційного тлумачення положень статей 45, 46 Закону України "Про адвокатуру та адвокатську діяльність", статті 17 Кодексу адміністративного судочинства України, статті 15 Цивільного процесуального кодексу України в контексті положень частини першої статті 55 Конституції України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ccu.gov.ua/docs/1944> (дата звернення 19.01.2023 р.).
5. Постанова Верховного Суду від 13 листопада 2018 р. у справі № 910/19179/17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78022499> (дата звернення 15.01.2023 р.).
6. Постанова Верховного Суду від 22 травня 2019 р. у справі № 234/3341/15-ц. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82419646> (дата звернення 23.01.2023 р.).
7. Постанова Верховного Суду від 15 квітня 2020 р. у справі № 490/12988/14-ц. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88833336> (дата звернення 17.01.2023 р.).
8. Постанова Верховного Суду від 03 червня 2020 р. у справі № 318/89/18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89675396> (дата звернення 23.01.2023 р.).
9. Окрема думка суддів Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду В. І. Крата та В. І. Журавель щодо постанови від 22 серпня 2018 р. у справі № 596/2472/16-ц. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76103211> (дата звернення 23.01.2023 р.).
10. Окрема думка суддів Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду В. І. Крата та В. І. Журавель від 16 січня 2019 р. щодо постанови у справі № 479/127/16-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79250376> (дата звернення 20.01.2023 р.).
11. Окрема думка суддів Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду В. І. Крата та В. І. Журавель від 20 лютого 2019 р. щодо постанови у справі № 543/1178/15-ц [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80178186> (дата звернення 20.01.2023 р.).
12. Постанова Львівського апеляційного господарського суду від 13 червня 2017 р. у справі № 914/2622/16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/67157285> (дата звернення 15.01.2023 р.).
13. Абдрахманова С. Ж. Соотношение понятий "добросовестность" и "эстоппель" / С. Ж. Абдрахманова // Вестник института законодательства РК. – 2017. – № 2 (47). – С. 96–102.
14. Березовський Є. Функція тлумачення законів перейде до ВС. Хоча й неофіційно [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zib.com.ua/ua/126237.html> (дата звернення 16.01.2023 р.).
15. Бурлаков С. Застосування принципу добросовісності при вирішенні цивільних спорів / С. Бурлаков [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/Prezent_zastos_prun_dobrosov.pdf (дата звернення 25.01.2023 р.).
16. Бутирська І. Процесуальний естопель господарському судочинстві // Перші наукові читання пам'яті професора Пронської Граціелли Василівни : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. / за заг. ред. В. В. Поєдинок, С. Я. Вавженчука. – Київ : Талком, 2021. – 270 с.
17. До відома! Змінилися повноваження Конституційного Суду України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ccu.gov.ua/povyna/dovidoma-zminilyysya-povnovazhennya-konstytucijnogo-sudu-ukrayiny> (дата звернення 11.01.2023 р.).
18. Дрогозюк К. Б. Застосування принципу естопель у доказуванні в цивільному процесі України. Правове життя сучасної України : у 3 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян. – Одеса: Гельветика, 2020. – Т. 2. – С. 334–336.

19. Кенжегалиев Р. Английское контрактное право. Лекция 8. Эстония [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://open.kz/storage/lessons/3541/angliyskoe-kontraktnoe-pravo_8_lecture.pdf (дата звернення 11.01.2023 р.).
 20. Луспенник Д. Доказування у цивільному процесі: що нового у ЦПК та чому суд наділений правом витребування доказів // Судебно-юридическая газета. – 2019. – 21 січ. – № 01 (470). – С. 12–13, 17.
 21. Луць Л. А. Сучасні правові системи світу: навч. посіб. / Л. А. Луць. – Львів: юрид. ф-т Львівськ. нац. ун-ту імені Івана Франка, 2003. – 256 с.
 22. Мануїлова А. Эстония как заглавный принцип международного права : дис. ... д-ра философии / А. Мануїлова. – Одеса, 2021. – 235 с.
 23. Нестерова Е. В. Направления совершенствования правового регулирования ответственности за нарушение договора по законодательству Республики Казахстан на основе положений английского права и Модельных правил европейского частного права / Е. В. Нестерова // Вестник института законодательства РК. – 2017. – № 2 (47). – С. 78–85.
 24. Новицкий А. Б. Принцип доброй совести в проекте обязательственного права / А. Б. Новицкий // Вестник гражданского права. – 1916. – № 6. – С. 56–90.
 25. Новосад А. С. Процесуальний естонель: особливості застосування / А. С. Новосад // Міжнародна та національна безпека: теоретичні і прикладні аспекти : матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 15 берез. 2019 р.). – Дніпро : ДДУВС, 2019. – 365 с.
 26. Принцип "эстонель": як його застосовують українські суди [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://sud.ua/ru/news/publication/139662-printsip-estopel-yak-yogo-zastosovuyut-ukrayinski-sudi> (дата звернення 15.01.2023 р.).
 27. Проект Концепции совершенствования гражданского законодательства Республики Казахстан на основе имплементации положений английского права [Электронный ресурс]. – Режим доступа : https://zqai.kz/sites/default/files/konceptsiya_implementatsiya_1_.pdf (дата звернення 19.01.2023 р.).
 28. Степанова Т. В. Ефективність застосування принципу естонель в судочинстві / Т. В. Степанова // Матеріали 74-тої наук. конф. проф. викл. складу і наук. працівників економіко-правового факультету ОНУ ім. І. І. Мечникова, 27–29 листоп. 2019 р. (м. Одеса, 27–29 листоп. 2019 р.). – Одеса : Фенікс, 2019. – 189 с.
 29. Black, HenryCampell, Black'sLawDictionary, 6th ed., St. Paul 1990 [Electronic resource]. – Access mode: <https://www.trans-lex.org/100700/> / black-henry-campell-black-s-law-dictionary-6th-ed-st-paul-1990/ (дата звернення 17.01.2023 р.).
 30. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of reference (DCFR). Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group) / Ed. By Christian von Bar, Eric Clive, Hans Schulte-Nolk, European Law Publishers, Munich, 2009 // European Commission [Electronic resource]. – Access mode: http://ec.europa.eu/justice/policies/civil/docs/dcf_r_outline_edition_en.pdf (дата звернення 24.01.2023 р.).
 31. Thompson M. P. From Representation to Expectation: Estoppel as a Cause of Action / M. P. Thompson // The Cambridge Law Journal. – 1983. – No 42(2). – P. 257–278.
 32. Wilken S. and Ghaly K. The Law of Waiver, Variation and Estoppel / S. Wilkenand K. Ghaly. – Publisher: Oxford University Press. – 3rd ed. – P. 6–42.
- ### References
1. Tsyvlini kodeks Ukrainy [The Civil Code of Ukraine]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (accessed 15 January 2023). (in Ukrainian).
 2. Zakon Ukrainy "Pro vykonannya rishen ta zastosuvannya praktyky Yevropeiskoho sudu z prav lyudyny" [Law of Ukraine "On the Execution of Judgments and Application of the Case Law of the European Court of Human Rights"]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3477-15#Text> (accessed 19 January 2023). (in Ukrainian).
 3. Rishennia u spravi "Khokhlich proty Ukrainy" (Zaiava No. 41707/98). [Decision in the case "Khokhlich v. Ukraine" (Application No. 41707/98)]. Retrieved from: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?Aldx=681> (accessed 18 January 2023). (in Ukrainian).
 4. Ukhvala Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy vid 08 lystopada 2016 r. No. 70-u/2016 pro vidmovu u vidkrytti konstytutsiinoho provadzhennia u spravi za konstytutsiynym zvernenniam Natsionalnoi asotsiatsii advokativ Ukrainy shchodo ofitsiinoho tlumachennia polozhen statei 45, 46 Zakonu Ukrainy "Pro advokaturu ta advokatsku diialnist", statii 17 Kodeksu administratyvnoho sudochynstva Ukrainy, statii 15 Tsyvilnoho protsesualnoho kodeksu Ukrainy v konteksti polozhen chastyny pershoi statii 55 Konstytutsii Ukrainy. [Decision of the Constitutional Court of Ukraine dated November 08, 2016 No. 70-y/2016 on refusal to open constitutional proceedings in the case on the constitutional petition of the Ukrainian National Bar Association regarding official interpretation of the provisions of Articles 45, 46 of the Law of Ukraine "On the Bar and Practice of Law", Article 17 of the Code of Administrative Procedure of Ukraine, Article 15 of the Civil Procedure Code of Ukraine in the context of the provisions of part one of Article 55 of the Constitution of Ukraine]. Retrieved from: <https://ccu.gov.ua/docs/1944> (accessed 19 January 2023). (in Ukrainian).
 5. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 13 lystopada 2018 r. u spravi № 910/19179/17. [Resolution of the Supreme Court dated November 13, 2018 in case No. 910/19179/17]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78022499> (accessed 15 January 2023). (in Ukrainian).
 6. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 22 travnia 2019 r. u spravi № 234/3341/15-ts. [Resolution of the Supreme Court dated May 22, 2019 in case No. 234/3341/15-ts]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/82419646> (accessed 23 January 2023). (in Ukrainian).
 7. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 15 kvitnia 2020 r. u spravi № 490/12988/14-ts. [Resolution of the Supreme Court dated April 15, 2020 in case No. 490/12988/14-ts]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88833336> (accessed 17 January 2023). (in Ukrainian).
 8. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 03 chervnia 2020 r. u spravi № 318/89/18. [Resolution of the Supreme Court dated June 03, 2020 in case No. 318/89/18]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/89675396> (accessed 23 January 2023). (in Ukrainian).
 9. Okrema dumka suddiv Kasatsiinoho tsvylinoho sudu u skladі Verkhovnoho Sudu Krata V. I. ta Zhuravel V. I. shchodo postanovy vid 22 serpnia 2018 roku u spravi No. 596/2472/16-ts. [Separate Opinion of Krat V. I. and Zhuravel V. I., the Judges of the Civil Court of Cassation of the Supreme Court, on the Resolution dated August 22, 2018 in case No. 596/2472/16-ts]. Retrieved from: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/76103211> (accessed 23 January 2023). (in Ukrainian).
 10. Okrema dumka suddiv Kasatsiinoho tsvylinoho sudu u skladі Verkhovnoho Sudu Krata V. I. ta Zhuravel V. I. vid 16 sichnia 2019 r. shchodo postanovy u spravi No. 479/127/16-ts. [Separate opinion of Krat V. I. and Zhuravel V. I., the Judges of the Civil Court of Cassation of the Supreme Court, dated January 16, 2019 on the decision in case No. 479/127/16-ts]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/79250376> (accessed 20 January 2023). (in Ukrainian).
 11. Okrema dumka suddiv Kasatsiinoho tsvylinoho sudu u skladі Verkhovnoho Sudu Krata V. I. ta Zhuravel V. I. vid 20 liutoho 2019 r. shchodo postanovy u spravi № 543/1178/15-ts. [Separate opinion of Krat V. I. and Zhuravel V. I., the Judges of the Civil Court of Cassation of the Supreme Court, dated February 20, 2019 on the decision in case No. 543/1178/15-ts]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/80178186> (accessed 20 January 2023). (in Ukrainian).
 12. Postanova Lvivskoho apeliatitsiinoho hospodarskoho sudu vid 13 chervnia 2017 r. u spravi № 914/2622/16. [Resolution of the Lviv Commercial Court of Appeal dated June 13, 2017 in case No. 914/2622/16]. Retrieved from: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/67157285> (accessed 15 January 2023). (in Ukrainian).
 13. Abdrahmanova S. Zh. (2017) Sootnoshenie ponyatiy "dobrosvestnost" i "estoppel". [Relation of concepts of "Bonafides" and "estoppel"]. Vestnik instituta zakonodatel'stva RK, 2 (47), 96-102. (in Russian).
 14. Berezovskiy Ye. The function of interpreting laws will be transferred to the Supreme Court. Although unofficially. Retrieved from: <https://zib.com.ua/ua/126237.html> (accessed 16 January 2023). (in Ukrainian).
 15. Burlakov S. Zastosuvannya pryntsyphu dobrosovisnosti pry vyryshenni tsvylynkh sporiv. [Application of the principle of bona fide in civil dispute resolution]. Retrieved from: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/2022_prezent/Prezent_zastos_prun_dobrosovis.pdf (accessed 25 January 2023). (in Ukrainian).
 16. Butyrskaya I. (2021) Protseualnyi estoppel u hospodarskomu sudochynstvi [Procedural Estoppel in Commercial Court Proceedings]. Pershi naukovy chytannia pamiati profesora Pronskoi Hratielly Vasylyvny. [First scientific readings in memory of Professor Graziella Pronska]. Zbirnyk materialiv mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Collection of materials of the international scientific and practical conference]. V. V. Poiedynok, S. Ya. Vavzhynchuk (Eds.). Kyiv: Talkom. (in Ukrainian).
 17. Do vidoma! Zmynylisia povnovazhennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy. [For your information! The powers of the Constitutional Court of Ukraine have changed]. Retrieved from: <https://ccu.gov.ua/novyna/dovidoma-zmynylisia-povnovazhennia-konstytutsiinogo-sudu-ukrayiny> (accessed 11 January 2023). (in Ukrainian).
 18. Drohoziuk K. B. (2020, May) Zastosuvannya pryntsyphu estopel u dokazuvanni v tsvylinomu protsesi Ukrainy. Pravove zhyttia suchasnoi Ukrainy : u 3 t. [Application of the principle of estoppel in proof in the civil procedure of Ukraine. Legal life of modern Ukraine: in 3 vols]. Proceedings of the International Scientific and Practical Conference. M. R. Arakelian (Ed.), 2, 334-336. Odesa: Helvetica. (in Ukrainian).
 19. Kenzhegaliev R. Angliyskoe kontraktnoe pravo. – Lekciya 8. Estoppel. [English contract law. – Lecture 8. Estoppel.]. Retrieved from: https://open.kz/storage/lessons/3541/angliyskoe-kontraktnoe-pravo_8_lecture.pdf (accessed 11 January 2023). (in Russian).
 20. Luspenyk D. (2019, January 21) Dokazuvannya u tsvylinomu protsesi: shcho novoho u TSPK ta chomu sud nadilenyi pravom vytrebovuvannya dokaziv. [Proof in civil proceedings: what is new in the Code of Civil Procedure and why the court is empowered to demand evidence]. Sudebno-yuridicheskaya gazeta, 01 (470), 12-13, 17. (in Ukrainian).
 21. Luts L. A. (2003) Suchasni pravovi systemy svitu. Navchalnyi posibnyk. [Modern legal systems of the world. Study guide]. Lviv: Law Faculty of The Ivan Franko National University of Lviv. (in Ukrainian).
 22. Manuilova A. (2021) Estopel yak zahalnyi pryntsyph mizhnarodnogo prava. [Estoppel as a general principle of international law]. PhD dissertation. Odesa. (in Ukrainian).
 23. Nesterova E. V. (2017) Napravleniya sovershenstvovaniya pravovogo regulirovaniya otvetstvennosti za narushenie dogovora po

zakonodatel'stvu Respubliki Kazahstan na osnove polozhenij anglijskogo prava i Model'nyh pravil evropejskogo chastnogo prava. [The directions to improve legal regulation of liability for breach of contract under the legislation of the Republic of Kazakhstan based on the provisions of English law and the model rules of European private law]. Vestnik instituta zakonodatel'stva RK, 2 (47), 78-85. (in Russian).

24. Novickij A. B. (1916) Princip dobroj sovesti v proekte obyazatel'stvennogo prava. [The Principle of Good Conscience in the Draft Law of Obligations]. Vestnik grazhdanskogo prava. 6, 56-90. (in Russian).

25. Novosad A. S. (2019, March) Protseusualnyi estoppel: osoblyvosti zastosuvannya. [Procedural estoppel: features of application]. In Mizhnarodna ta natsionalna bezpeka: teoretychni i prykladni aspekty. Proceedings of the 3^d International scientific and practical conference. Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs. Dnipro. (in Ukrainian).

26. Pryntsyyp "estoppel": yak yoho zastosovuyut ukrainski sudy. [The principle of estoppel: how it is applied by Ukrainian courts.] Retrieved from: <https://sud.ua/ru/news/publication/139662-printsip-estoppel-yak-yogo-zastosovuyut-ukrayinski-sudi> (accessed 15 January 2023). (in Ukrainian).

27. Proekt Konceptii sovershenstvovaniya grazhdanskogo zakonodatel'stva Respubliki Kazahstan na osnove implementacii polozhenij anglijskogo prava. [Draft Concept of improving the civil legislation of the Republic of Kazakhstan on the basis of the implementation of the provisions of English law.] Retrieved from: https://zqai.kz/sites/default/files/konceptiya_implementaciya_1_.pdf (accessed 19 January 2023). (in Russian).

28. Stepanova T. V. (2019, November) Efektyvnist zastosuvannya pryntsyupu estoppel v sudochynstvi. [Efficiency of application of the principle of estoppel in legal proceedings]. Proceedings of the 74th Scientific Conference of the Faculty and Researchers of the Faculty of Economics and Law of the I. I. Mechnikov Odesa National University. Odesa, Feniks. (in Ukrainian).

29. Black, Henry Campell, (1990) Black's Law Dictionary, 6th ed., St. Paul. Retrieved from: https://www.trans-lex.org/100700/_/black-henry-campell-black-s-law-dictionary-6th-ed-st-paul-1990/ (accessed 17 January 2023). (in English).

30. Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of reference (DCFR). Prepared by the Study Group on a European Civil Code and the Research Group on EC Private Law (Acquis Group). Christian von Bar, Eric Clive, Hans Schulte-Nolk (Eds.). European Law Publishers, Munich, 2009. European Commission. Retrieved from: http://ec.europa.eu/justice/policies/civil/docs/dcf_r_outline_edition_en.pdf (accessed 24 January 2023). (in English).

31. Thompson M. P. (1983) From Representation to Expectation: Estoppel as a Cause of Action. The Cambridge Law Journal, 42 (2), 257-278. (in English).

32. Wilken S. and Ghaly K. The Law of Waiver, Variation and Estoppel. 3rd ed., 6-42. (in English).

Надійшла до редколегії 11.03.23

S. Rabovska, PhD (Law), Associate Prof.

ORCID ID: 0000-0001-6147-5251

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

ESTOPPEL PRINCIPLE OR VENIRE CONTRA FACTUM PROPRIUM: THEIR CO-EXISTENCE AND PRIORITY

This scholarly piece aims to analyze the cases of procedure and material estoppel doctrine application in Ukrainian legal practice, as well as to theoretically overthink the grounds (including legal) of this English common law of equity institute reception into Ukrainian law without proper statutory provisions.

Methods. Theoretical provisions and conclusions made as the result of this research, as well as the validity of its results are based on the following methods. Dialectical method, being of the universal nature and covering the highest abstraction levels in methodology, provides possibility to achieve the main goal – creation of major streams and the relevant software (regulations) in creating the research algorithm. This research has applied the following principles: objectivity, generality, systemic character, unity, deduction and induction, as well as historicism. Comparative and formal juridical methods provided possibility to analyze estoppel doctrine in English law, as well as its analogue in civil law states. General scientific methods of abstraction and modelling were also applied. Considering the object of the research, historic and legal, as well as systemic and structural and formal juridical methods were applied.

Results. The paper covers the history of estoppel rule as the product of English law of equity, its characteristics, types and grounds for application. The cases of Ukrainian courts directly applying this doctrine, led to the conclusion on the absence of statutory regulation of this norm application, as well as incorrect approach to directly apply its English analogue. In order to counter the abuse of rights, the paper recommends to return to historically adopted doctrine venire contra factum proprium, considering the Western civil law tradition to view interaction as an agreement, and applying estoppel for cases which may not be viewed as an agreement. The paper stipulates that estoppel doctrine application requires its inclusion in relevant legislation.

Conclusions. The implementation of English law institutes is an important step in enriching the instrument set of Ukrainian practice regarding the abuse of law. However, the implementation should be legislatively normed, be doctrinally grounded and should not evade historically set constructions capable to perform similar functions.

Keywords: Estoppel principle, material estoppel, procedure estoppel, venire contra factum proprium doctrine, abuse of rights, good faith principle.